

Мирјана ОБРАДОВИЋ, архивски саветник,
Зорица НЕТАЈ, виши архивиста,
Историјски архив Београда

ИЗДАВАЧКА И ИЗЛОЖБЕНА ДЕЛАТНОСТ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА БЕОГРАДА - одговорност, искуства, достигнућа, значај -

АПСТРАКТ: У раду се говори о значају који имају издавачка и изложбена делатност у архивима, што је илустровано примерима и искуством Историјског архива Београда. Указује се зашто је важно од творца грађе преузети што целовитије и разноврсније архивске фондове, затим о значају, врстама и квалитету информативних средстава у архивима, о методолошким начелима и критеријумима за објављивање грађе, као и о томе које су најкорисније врсте публикација, у штампаном или у електронском облику.

Такође се говори о значају изложбене делатности, увођењу мултидисциплинарности у презентовању изложби, као и о потреби да се архивска грађа прикаже са ширег културно-историјског аспекта. На овај се начин улога архива као институција културе приближава широј публици, чиме се код ње подиже свест о значају и потреби очувања архивске грађе.

У раду се сагледава и одговорност архивиста и других стручњака укључених у послове презентације архивске грађе, као и о значају и сврсисходности издавачке и изложбене делатности данас.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Архиви, архивска грађа, информативна средства, издавачка делатност, изложбена делатност, публикације, изложба, галерија, гостовање, медији, документација

Савремена архивистика, захваљујући убрзаном развоју информационих технологија, добила је нове алате за лакшу обраду и презентацију грађе, а њени задаци постали су далеко шири од устаљених, који се односе искључиво на физичку заштиту и пружање корисницима на увид вредног културно-историјског наслеђа. Архивистика се данас бави и свим питањима која се тичу публиковања и излагања архивске грађе, као и објављивања информативних средстава на свим носачима записа. Тај сложен посао стоји пред архивском струком и од архивиста захтева значајан стручни и интелектуални ангажман и стално усавршавање, са циљем да се архивска грађа сачува као непроцењива вредност сећања једног народа. Издавачка и

изложбена делатност поред информативне имају и едукативни карактер. Презентовање докумената као део културно-просветне мисије архива¹ представља ефектан начин скретања пажње јавности на значај и вредност архива и архивске струке као чувара културног блага Србије.

ИЗДАВАЧКА ДЕЛАТНОСТ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА БЕОГРАДА

Историјски архив Београда (ИАБ) од самог почетка свог рада излазио је из оквира институције затвореног типа, која се базира само на прикупљању, заштити, чувању, обради и пружању архивске грађе корисницима на увид. Публиковање грађе о прошлости Београда постављено је као један од основних циљева културно-просветне делатности Архива. У првом периоду свог рада објављене су серије зборника докумената о историји Београда које су се налазиле у другим архивима, и у тадашњој земљи (СФРЈ) и у иностранству. Касније се наставило са објављивањем тематских зборника докумената из фондова и збирки ИАБ.² Овим је постављен оквирни темељ стратегије на којој се и данас заснива издавачка делатност Архива.

Објављивањем архивске грађе постижу се важни и значајни циљеви. Као прво, то је њена заштита, пошто се тиме скоро потпуно елиминише потреба за коришћењем оригиналних документа. На тај начин у потпуности се задовољавају архивистички принципи о доступности грађе истраживачима и доприноси се развијању бољег схватања њене научне и културне вредности. Објављена архивска грађа омогућава истраживачима једноставнији и целовитији приступ историјским чињеницама, даје бољу прегледност садржаја архивских докумената и знатно скраћује време потребно за истраживачки рад. Развој информационих технологија омогућио је објављивање грађе (зборника докумената) у дигиталном облику, чиме је обезбеђен савременији и једноставнији приступ истој.³

Као ни раније, захтевни издавачки подухвати ни данас не би били могући без међуинституционалне сарадње, а посебно без повезаности Архива са историчарима из научноистраживачких и високообразовних институција.⁴ Чланови уређивачких одбора и редакција првих објављених зборника

¹ Ljubinka Škodrić, Slobodanka Cvetković, *Iskorak u javnost – izložbena delatnost arhiva*, Arhivska praksa 15, Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2012, str. 407–424.

² 50 година Историјског архива Београда, Београд, 1995, 147–164.

³ Izet Šabotić, *Značaj i uloga arhivske građe u ukupnim rezultatima historijske nauke (bosanskohercegovačko iskustvo)*, Atlanti 26, 1–2, 2016, 123–133.

⁴ Jill Campbell-Miller, Ryan Kirkby, *Historian, Meet Archivist: Researching the History of Complex Organizations*.

ка грађе чинили су чувени професори београдског универзитета, попут Јорја Тадића, Васе Чубриловића, Михаила Динића, Георгија Острогорског, Сергеја Димитријевића и других.

Професори Одељења за историју и научни сарадници историјских института били су чланови редакције и приликом објављивања серије од шест књига под називом *Живети у Београду*, у којима су сабрана документа из једног од највећих фондова који се чувају у ИАБ – Управе града Београда (УГБ). Ако се архивска документа посматрају појединачно, њихова вредност није велика, осим у неким изузетним случајевима. Њихов значај се види тек кроз везе са другим записима, људима или организацијама које су их створиле и користиле.⁵ Зато свака од шест књига обухвата одређени временски период, у оквиру кога су издвојене тематске целине које покривају велики распон различитих области, од политичке и војне историје, преко привредне и друштвене, па све до културне. На овај начин, кроз објављена документа настала у периоду од 1837. до 1940. године, може да се сагледа свакодневница и живот „обичног“ човека, као и његова интеракција са градом, који се убрзано модернизовао, растао и развијао.

Сваку књигу ове серије прати исцрпан предговор, у коме су чланови редакције истакли најважније одлике, процесе и догађаје који су обележили дати период, тако да истраживач на једном месту има одабрана документа из Фонда УГБ, као и објашњен историјски контекст у коме су настала. Све ово не би било могуће без великог рада који су уложили архивисти Историјског архива Београда, прегледавши комплетан фонд и сва расположива информативна средства. У овом случају најкорисније су се показале аналитичке картице које су у ранијим фазама обраде фонда прављене у виду регеста.

Нешто другачији приступ објављивању архивске грађе примењен је у публикацији *Лоџор Бањица – лоџорашки 1941–1944*. Ово обимно, двотомно издање настало је на основу осам сачуваних оригиналних књига евиденције са личним подацима заточеника концентрационог логора на Бањици. Уводна студија, коју су написали професори др Љубодраг Димић и др Милан Ристовић, бави се анализом идеје логора у окупираној Србији и даје врло значајан статистички преглед националне, полне, старосне, социјалне и професионалне структуре заточеника. Архивисти ИАБ формирали су на-

<http://activehistory.ca/2018/07/historian-meet-archivist-researching-the-history-of-complex-organizations>, 4. јул 2018.

⁵National Archives, *Archive Principles and Practice – An Introduction to Archives for Non-archivists*, <http://www.nationalarchives.gov.uk/documents/archives/archive-principles-and-practice-an-introduction-to-archives-for-non-archivists.pdf>, 25. мај 2018.

учни апарат са додатним објашњењима, детаљно истраженим и провереним кроз сачувану архивску грађу других фондова. Именски и географски регистар, објашњења скраћеница и непознаница, као и списак коришћених извора и литературе доприносе бољем разумевању и сагледавању теме.⁶

Приступ овом историјском извору наводи нас да се замислимо над судбинама сваке појединачне жртве таквог дехуманизованог система, тим пре што се у публикацији налазе и посебни блокови фотографија заточеника логора, стратишта, ексхумације жртава и њихових сахрана, од којих је већина први пут дата на увид читаоцима. На овај начин је појединачна жртва приказана и као жив човек, личност, а не само као један у низу бројева.

Како би се и иностраној стручној јавности приближила ова тема, уводна студија је преведена и штампана и на енглеском језику у виду посебног издања.⁷

Сличан приступ објављивању архивске грађе примењен је у публикацији *Нежидер, аустроугарски логор за Србе 1914–1918*, која је настала као резултат сарадње аутора Исидора Ђуковића, Ненада Лукића и Историјског архива Београда, а поводом обележавања стогодишњице Првог светског рата.

Публикација је конципирана тако да се у првом делу тематски обрађује формирање и развој логора Нежидер, његов изглед, организација, свакодневни живот, умирања и сахрањивања логораша. Овај део допуњен је изводима из до сада објављених сећања логораша, као и подацима из нове литературе, новинских чланака и доступне архивске грађе.

У другом делу књиге, путем табела, дати су обимни спискови умрлих интернираца у периоду 1914–1918. године, који су приређени на основу до сада не коришћене архивске грађе из Архива Србије, Архива Југославије, Архива Војске Србије, Републичког завода за заштиту споменика културе и из једног дела *Sterbebuch*e, оригиналних књига умрлих које су вођене у логору. Ослањајући се на домаћу и инострану изворну грађу, документарну и ону мемоарског типа, као и литературу, аутори су читаоцима приближили до сада мање познат аспект страдања српског народа током Првог светског рата.⁸

⁶ *Логор Бањица – логорашаи, књиже заточеника концентрационог логора Београд-Бањица (1941–1944)*, I-II, Београд, 2009.

⁷ *Banjica Concentration Camp – Introduction to the Books of Evidence of Detainees*, Beograd 2014.

⁸ Исидор Ђуковић, Ненад Лукић, *Нежидер, аустроугарски логор за Србе 1914–1918*, - Београд, 2017.

Иако у овој публикацији није објављена искључиво грађа ИАБ, препознат је њен значај, будући да је ово први покушај у нашој историографији да се у оквиру једне монографије свеобухватно истражи и прикаже судбина српских интернираца и логораша у неком логору на територији Аустроугарске монархије током Првог светског рата.

Другачији приступ објављивању архивске грађе примењен је приликом публиковања дневничких белешки које се чувају у оквиру Легата Косте Ст. Павловића. Године 2011. у издању Службеног гласника и издавачке куће Откровење изашла је публикација *Рајини дневник 1941–1945*, која обухвата дневничке белешке Косте Ст. Павловића за период од 14. маја 1941. до 10. марта 1945.⁹ На ову публикацију директно се наставља издање ИАБ које је објављено под насловом *Лондонски дневник 1945–1946*.

Приређивачи *Лондонског дневника 1945–46*, архивисти Историјског архива Београда, у публикацију су преточили осам укоричених свезака, писаних руком и куцаних, латиницом и ћирилицом, на српском, енглеском и француском језику. У потпуности је сачуван правопис и стил, а исправке су вршене само у случајевима очигледне грешке у писању. Додавањем научног апарата ова публикација постала је значајан извор информација за истраживаче и хроничаре овог периода, а такође и за ширу читалачку публику, јер се из ње сазнаје и судбина значајних личности југословенске емиграције, као и страних дипломата и истакнутих европских личности. Именски регистар додатно олакшава коришћење ове публикације.¹⁰

За успешна научна истраживања потребно је обезбедити ваљану базу информација о архивској грађи, као и добра информативна средства. Најкорисније се показало објављивање тематских водича, било у штампаном, било у електронском облику.

Желећи да обележи стогодишњицу Првог светског рата, а у недостатку финансијских средстава за штампање, ИАБ је приредио тематски онлајн водич на посебном поддомену своје званичне интернет-странице. Стручној и широј јавности презентована су сва документа која се односе на дату тему налазе се у фондovima ове институције.

Одабрана документа дата су у виду дигиталних копија, што Водичу истовремено даје карактер аналитичког инвентара, водича, зборника докумената, па чак и изложбе. Претраживање презентоване архивске грађе омогућено је кроз опцију филтрирања садржаја према три врсте критеријума припадности: према архивској целини (фонду) и преко тематског и

⁹ Коста Ст. Павловић, *Рајини дневник 1941–1945*, Београд, 2011.

¹⁰ Коста Ст. Павловић, *Лондонски дневник 1945–1946*, Београд, 2017.

именског индекса. Посебан одељак овог дигиталног водича чини Библиографија публикација о Првом светском рату из библиотечког фонда ИАБ. Међу додатним, али не и мање важним сегментима Водича налазе се временска линија, чланци о појединим темама, корисни линкови итд. Већина презентоване архивске грађе је на српском језику, али су такође заступљена и документа на француском, енглеском, немачком, мађарском и грчком језику.

Вредност овог тематског водича огледа се и у чињеници да су сва документа представљена са аналитичким описом и класификована према фондовима и збиркама у којима се чувају. Целокупан садржај је доступан на српском и енглеском језику.¹¹

Издања Историјског архива Београда

Публиковање водича о фондовима и збиркама који се чувају у архивским институцијама представља круну издаваштва информативних средстава. *Водич кроз легатје, личне и породичне фондове* даје увид у врсту и обим грађе 56 легата, личних и породичних фондова који се чувају у ИАБ. Међу легаторима су познате породице и појединци, јавне личности из света политике, уметности, културе и науке, значајне за историју Београда XIX и XX века. Структура Водича конципирана је тако да су прво презентовани легати, затим лични, а потом породични фондови. Унутар сваког од ових сегмената успостављен је азбучни поредак како би се избегло рангирање по значају појединих личности или породица. Дата је комплетна биографија носиоца легата или фонда, за чије писање је коришћен досије фонда, енциклопедијске одреднице, релевантна литература, као и грађа самог фонда. За податке о садржају архивске грађе коришћени су уговори о

¹¹ Први свейски рај у фондовима и збиркама Историјског архива Београда, онлајн дигитални тематски водич, <https://www.arhiv-beograda.rs/ww1>.

поклону, примопредајни записници, пописи грађе, сумарни и аналитички инвентари и др. У оквиру сваке биографије дате су засебне целине: библиографија најзначајнијих радова ствараоца грађе, сигнатура фонда, подаци о времену настанка грађе, њеној количини, језику, степену сређености и доступним информативним средствима. Посебним илустративним блоком стављен је акценат на разноврсност архивске грађе и артефаката који се чувају у ИАБ.¹²

На крају, када говоримо о издавачкој делатности, не можемо изоставити изложбене каталоге. Комплексне и интригантне изложбе ИАБ захтевале су и такве каталоге. Било да се ради о тематској изложби, обележавању јубилеја или актуелности неке историјске теме, основна функција каталога је да посетиоца проведе кроз саму концепцију изложбе и њене тематске целине.¹³ Међутим, са добром уводном студијом која претходи каталожком попису, каталози постају врло значајне публикације. Пример за то је каталог са изложбе *Ослобођење Београда – 70 година после*, у коме уводна студија представља сублимацију и подсећање на сва најзначајнија дешавања пре, после и током операција које су вођене за ослобађање Београда, октобра 1944. године.¹⁴

Каталог изложбе *Одликовања из леђања Историјског архива Београда* специфичан је по томе што нема класичан каталожки попис. Након текста о историјату фалеристике (науке о одликовањима) следе биографије легатора, носилаца одликовања. За свако одликовање које је било изложено дат је исцрпан историјат, опис и начин ношења, као и имена његових носилаца, тако да ова публикација има и енциклопедијске одлике.¹⁵

Када истраживање за потребе изложбе по свом квалитету и квантитету превазиђе оквире саме изложбе, сама по себи се наметне израда публикације која није класичан каталог. Истраживање богате грађе фондова ИАБ, за потребе изложбе *Туризам у Београду између два светска рата*, постављене на Калемегданском шеталишту, а којом је обележено 80 година од проглашења Београда за туристичко место, резултирало је публикацијом *Развој туризма у Београду између два светска рата*. Ово двојезично издање (на српском и енглеском језику), уз богат илустративни материјал, на целовит и свеобухватан начин расветљава историјске околности и

¹² Мирјана Обрадовић, *Вогич кроз леђање, личне и породичне фондове*, Београд, 2017.

¹³ Ljubinka Škodrić, Slobodanka Cvetković, *Iskorak u javnost – izložbena delatnost arhiva*, Arhivska praksa 15, Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2012, str. 407–424.

¹⁴ *Ослобођење Београда – 70 година после, кроз фондове и збирке Историјског архива Београда*, Београд, 2014.

¹⁵ *Одликовања из леђања Историјског архива Београда*, Београд, 2015.

аспекте развоја туризма између два светска рата у Београду и у читавој Краљевини Југославији, показујући какви смо били као домаћини, али и као туристи.¹⁶

ИЗЛОЖБЕНА ДЕЛАТНОСТ АРХИВА

Током протеклих двадесетак година¹⁷ ИАБ реализовао је преко 50 изложбених поставки на различите теме. Стечено искуство употпуњено је и кроз сарадњу са домаћим и међународним институцијама културе. Изложбе су успешно презентоване и у земљи и ван граница Србије – у Словенији, Мађарској, Русији итд. О значају тих изложби говоре и сама имена особа које су их отварале, од председника Републике Србије, преко градоначелника града Београда, министара, директора УНЕСКО-а, амбасадора, до знаменитих личности из домена српске културе.

Свака од тих изложби испричала је своју причу захваљујући репрезентативној грађи која се чува у депоима ИАБ. Стручњаци архивисти који у њему раде потрудили су се да на што модернији и атрактивнији начин представе део наше друштвене, историјске и културне прошлости.

Пут од идеје до реализације

*„Изложбе се могу одвијати у скоро сваком погодном простору и могу се односити на било коју тему. Оне дозвољавају причама да буду испричане, новим идејама да дођу до изражаја и јединственим стварима од уметничког, научног или историјског значаја да буду приказане и тумачене на најбољи могући начин“.*¹⁸

Без обзира на саму тему, простор, количину изложене грађе или новчана средства, реализацију једне изложбе прате одређене фазе. Анализирајући кључне сегменте кроз призму богатог постојећег искуства, дошло се до закључка који су то кључне фазе које треба испратити приликом реализације једне изложбе.

I. Планирање:

1. Тема или повод;
2. Одабир стручног тима;

¹⁶ Снежана Лазих, *Развој туризма у Београду између два светска рата*, Београд 2017.

¹⁷ Галерија ИАБ отворена је 2003. године.

¹⁸ Freda Matassa, *Organizing Exhibitions: A Handbook for Museums, Libraries and Archives*, London, 2014, ISBN 978-1-85604-945-0.

3. Вођа тима;
 4. Дефинисање обавеза унутар тима;
 5. Дефинисање рокова;
 6. Одабир изложбеног простора;
 7. Буџет.
- II. Истраживање:
1. Истраживање грађе;
 2. Истраживање грађе ван архива;
 3. Скенирање грађе за изложбу;
 4. Израда синопсиса;
 5. Коначан одабир грађе за изложбу.
- III. Презентација:
1. Прилагођавање изложбе простору;
 2. Дефинисање начина презентације изложбе;
 3. Дефинисање мултимедијалних садржаја изложбе.
- IV. Реализација:
1. Обликовање изложбених паноа;
 2. Поставка изложбе;
 3. Израда каталога, проспекта, и другог промотивног материјала;
 4. Израда презентације;
 5. Штампa позивница, плаката, банера.
- V. Промоција:
1. Израда листе званица;
 2. Позивање званица;
 3. Дистрибуција позивница, плаката, банера;
 4. Медијско пласирање изложбе;
 5. Контакти са медијима;
 6. Организација отварања.
- VI. Изложба:
1. Стручно вођење кроз изложбу;
 2. Вођење евиденције о броју посетилаца;
 3. Гостовања изложбе.
- VII. Документација.

Архивске изложбе најчешће настају поводом обележавања значајних јубилеја, датума или догађаја из прошлости, а некад као презентација архивске грађе на одрађену тему.¹⁹ Без обзира да ли су изложбе по свом са-

¹⁹Уџуиџсџво о припремању изложби архивске грађе и изради каталога за изложбу, Архивски преглед, 1–2, Београд, 1985, 184–186.

држају тематске, опште или комплексне, треба водити рачуна да презентована грађа на оригиналан начин осликава саму тему, али и богатство и разноликост архивских фондова и збирки.²⁰ Након дефинисања теме, односно повода, прелази се на одабир стручног тима (из колектива и/или ван институције) који ће радити на реализацији изложбе. Сваки члан тима, који треба да буде спреман на индивидуални и тимски рад, има своје задужење и одговорност (истраживање грађе, истраживање ван институције, скенирање грађе, израда текстова, техничка реализација итд.) у оквиру јасно дефинисаних рокова. Изабрани вођа тима, као одговорно лице, надгледа и координише задате послове и фазе и усмерава ток реализације.

Један од кључних фактора за организовање изложбе такође представља буџет намењен за ту сврху. Количина новца битно утиче на разне аспекте приликом њене реализације, од ангажовања стручних консултаната, могућности истраживања у другим институцијама културе, до израде изложбених паноа и каталога као информативног средства.

Након планирања, прелази се на кључну фазу, а то је истраживање и израда синопсиса изложбе. Током истраживања и приликом избора архивске грађе за излагање треба водити рачуна о више аспеката. Поред превасходно документарне и садржинске вредности (одабрана грађа на прави начин мора да објашњава историјску истину), грађу би требало бирати и по облику који није уобичајен – врсти писма, разноврсности материјала или њеној естетској вредности.²¹ Искуство је показало да је у овој фази истраживања добро скенирати сву грађу која би могла да уђе у избор за изложбу. Скенирана грађа је лакша за претраживање, одабир и груписање у оквиру тематских целима, за израду изложбе, каталога или изложбених паноа. Скенирани документ касније се може прикључити постојећој бази података. На овај начин се оригинална грађа истовремено и штити од прекомерне употребе и физичких оштећења.

С обзиром да документа која се најчешће приказују на архивским изложбама немају трећу димензију која би јој дала акценат, добро је да се грађа поред паноа презентује и у витринама. Тиме изложбена поставка добија динамичност и атрактивност. Уколико сам архив не поседује тродимензионалне или атрактивне експонате, изложбена поставка се може за ту прилику допунити предметима из музеја или других институција културе,

²⁰ Катарина Крајчиновић, *Изложбе архивских докумената*, Архивски преглед 1–2, Београд, 1981, 67.

²¹ Милjenко Pandžić, *Izvorni povijesni dokumenti i njihova pristupačnost najširoj publici na izložbi „Hrvatski knezovi Zrinski i Frankopani“*, Архивски вјесник vol.14, br. 1, Zagreb 1971, 323–325.

мада то некад повлачи питање њиховог осигурања. Употреба модерних технологија у презентацији архивске изложбе такође доприноси атрактивности изложбе и презентује нове тенденције архивистике.²²

Након прикупљања грађе и њене анализе приступа се изради синаопсиса изложбе. Синаопсис на основу постављене концепције изложбе коју диктира доступна грађа може да прати изложбену тему хронолошки или формирану око одређених тематских група или целина. Одабрана количина грађе мора да кореспондира са начинима презентације (бројем паноа, постамената, витрина) у задатом простору. Изложба не сме да обухвата превелики број докумената, да буде пренатрпана, а кретање посетилаца по изложбеном простору мора да се одвија несметано.

Савремено опремљена Галерија ИАБ, отворена 2003. године, површине од око 200 м², од изложбеног инвентара располаже са 20 двокрилних покретних L-носача паноа, 8 витрина, 15 постамената различитих величина и зидне је дужине од око 40м, где може да се постави 36 стандардних изложбених паноа димензија 70 x100 цм.²³ С обзиром да мали број архивских институција у Србији има свој галеријски простор и да се изложбе некад одвијају и у неадекватним просторима (ходницима, степенишном простору итд), или гостују у туђим галеријским просторима, приликом планирања добро је водити рачуна и о могућности прилагођавања изложбе за постављање на мањем простору. Изложбу би било добро конципирати тако да се континуитет и садржајна вредност не изгубе смањивањем или сажимањем одређеног броја паноа.

Иако излагање оригиналних докумената увек изазива веће интересовање посетилаца, боље је излагати копије које се могу презентовати и у некој слободнијој форми. Последњих година изложбе се углавном раде на лаким паноима или платну, што знатно олакшава њихову манипулацију и транспорт приликом гостовања. Уколико ипак постоји потреба да се излажу оригинали, треба водити рачуна о физичко-хемијским условима под којима се излажу, уз обавезну консултацију са стручним лицима из домена конзервације и рестаурације докумената.²⁴ На изложеној грађи треба да су извршени конзерваторско-рестаураторски радови уколико је то неопходно, такође је обавезно да документа имају печат архива. Водити рачуна о ква-

²²Снежана Лазивић, *Презентација архивске грађе у Галерији Историјског архива Београда – првих 10 година*, CD-зборник 4, Међународна конференција културног туризма, Сремска Митровица, 2013.

²³ Исто.

²⁴Светлана Перовић Ивовић, *Заштитна архивских колекција током изложбе*, Архив 1–2, часопис Архива Србије и Црне Горе, Београд, 2007, 240–243.

литету и опису натписа, текстова и легенди, а саме легенде могу али не морају да имају сигнатуру уколико се оне већ налазе у каталожком попису.

Уколико техничке могућности галерије допуштају, изложбену поставку је увек добро употпунити каквим мултимедијалним садржајем (филм, презентација итд.).

Након дефинисања простора, врсте и броја експоната, изложбених паноа и инвентара, прелази се на техничку реализацију изложбе. Она подразумева израду и штампу изложбених паноа, каталога²⁵ и другог пратећег промотивног материјала (проспекта, плаката, банера итд), у зависности финансијских могућности. Такође подразумева и дизајн изложбене поставке, а за овај посао некада је потребно ангажовање дизајнера који ће осмислити додатну сценографију и изложбу учинити визуелно упечатљивом.

Након што је галерија спремна и пошто је стигао промотивни материјал, може се започети са организацијом отварања изложбе. Осим традиционалних пријатеља институције на отварање је добро позвати и стручњаке из области којима се тема бави и популарисати изложбу у њиховим институцијама. Најаве изложби и чланци у електронским и штампаним медијима и на друштвеним мрежама најбоља су прилика за популаризацију Архива и истицање значаја архивске делатности. Повезивање изложбе са другим културним манифестацијама, попут Ноћи музеја, Дана архива или Дана европске баштине додатно привлачи већи број публике. Често је само лице које отвара изложбу одличан промотер изложбе, посебно ако је то особа из сфере актуелне политике, пошто у том случају медији у много већем броју испрате само отварање.

Изложба почиње да „живи“ након отварања, па је улога водича/кустоца који ће посетиоце стручно водити кроз изложбу изузетно значајна. Водич ће такође водити и евиденцију о посећености саме изложбе, њеном одјеку у медијима, као и о књизи утисака.

Документација или досије изложбе је нешто што је постала уобичајена пракса ИАБ последњих година. На једном месту налазе се сви подаци везани за изложбу: изглед изложбених паноа појединачно; каталог изложбе; фотографије изложбене поставке у ентеријеру; фотографије са отварања изложбе; материјал за медије; прес-клипинг, и на крају детаљан извештај о самој изложби, посети и гостовањима. Ово се показало врло значајним као подсетник, у свим сегментима, приликом реализације других изложби.

²⁵ Уџишћиво о припремању изложби архивске грађе и изради каталога за изложбу, Архивски преглед бр. 1–2, Београд 1985, стр. 184–186.

На крају, изложба треба да живи и након њеног званичног затварања. Информација и о најмањој изложби треба да се забележи, ако не преко каталога, онда обавезно сликом, текстом или мини изложбом на званичној веб-страници архива или некој од друштвених мрежа.

Изложбе Историјског архива Београда

Отварања изложби ИАБ

Примери добре праксе

Београд – град од давнина

Историјски архив Београда добио је позив од Секретаријата за културу да предложи изложбу која би требала да презентује град Београд на манифестацији *Дани Београда у Москви* 2017. године. Првобитна идеја аутора била је да се уради компилација грађе са претходних изложби архива које одговарају теми. У првој фази урађен је одабир грађе и синопсис, међутим, након сагледавања целе концепције (на отвореном простору и на 60 изложбених паноа) аутори су схватили да уколико желе да презентују Београд на најбољи могући начин, морају изаћи из оквира архивске грађе коју архив ИАБ чува. Успостављена је сарадња са Народним музејем, Музејем града Београда и Музејем позоришне уметности, тако да су посетиоци добили прилику да се упознају са историјом српске престонице од праисторијског, преко келтског и римског, до савременог Београда. Радећи ову изложбу, аутори су посебно желели да нагласе значај и допринос руске емиграције у историји Београда.

Сам концепт изложбе састојао се из три дела. Први део представља историју Београда на 40 паноа, и уклапа се у изложбени концепт који може да буде постављен било где у свету. Овај део има могућност смањивања броја паноа без нарушавања хронолошке приче и концепта. Други део је посвећен домаћинима изложбе (уколико грађа то допушта) и њиховим културним, политичким и другим везама са Београдом. Трећи део састоји се од панорамских фотографија савременог Београда.

Словенски главни градови

Изложба *Словенски главни градови у 2D* је реализована у организацији међународне установе Форум словенских култура (ФСК) у сарадњи са градским, регионалним и државним архивима свих тринаест главних градова словенских земаља. Сваки град представљен је са по једним уводним и три изложбена паноа са одабраним архивским документима. На њима је представљен историјски развој и знаменитости главних градова словенских земаља: Београда, Братиславе, Цетиња, Кијева, Љубљане, Минска, Москве, Прага, Сарајева, Скопља, Софије, Варшаве и Загреба. Изложба је као заједнички пројекат престоничких архива словенских земаља, а под покровитељством УНЕСКО, свечано отворена у Паризу, а изложба је гостовала у градовима учесницима пројекта.

Историјски архив Београда је ову изложбу уприличио у склопу обележавања манифестације *Дани Београда*, културне манифестације од прворазредног значаја.

Ослобођење Београда – 70 година после

Ова изложба, коју је радила група стручњака из архива, спада у ред тематских изложби. Настала је 2014. године поводом обележавања 70 година од ослобођења Београда у Другом светском рату. На 35 паноа хронолошки приказује дешавања од 3. до 27. октобра 1944. године. Поред изложбених паноа са документима и фотографијама, у витринама је приказано и наоружање, муниција, легитимације, мапа Београда са уцртаним бункерима и утврђењима и други артефакти.

Захваљујући посебном сегменту изложбе који је био посвећен учешћу Црвене армије у борбама за ослобођење Београда, изложба је представљена и у Дому Руске дијаспоре „Александар Солжењин“, поводом обележавања Дана победе у Москви 2015. године, а отворио је тадашњи председник Републике Србије, Томислав Николић.

Лоџор Бањица – лоџораши

„Фабрика смрти“ на ободу Београда, кроз који је прошло 30.000 људи, осликана је изложбом *Лоџор Бањица 1941–1944 – лоџораши*, 2009. године. Настала је поводом промоције и издавања двотомне публикације под истим називом. У мрачној атмосфери галеријског простора књиге личних података притвореника преточене су у преградне зидове, а у средишњем делу поставке, у виду посмртног ковчега, истакнута је трагична судбина једне од последњих жртва, др Рахеле Мићић, стрељане са дететом само неколико дана пре ослобођења логора. Ова визуелно јака и ефектна изложба имала је током година своје надопуне.

Након гостовања у Будимпешти ова изложба развијала се и расла гостујући по Србији. Допуњавана је подацима, грађом и фотографијама из локалних архива. Изложба је прво допуњена подацима везаним за заточенике са територије општине Горњи Милановац (2010), затим са подручја Чачка и Лучана (2011), ужичког краја (2013) и на крају Пожаревца и Браничевског округа (2017).

Туризам у Београду између два светска рата

Други приступ тематској изложби рађен је приликом реализације изложбе *Туризам у Београду између два светска рата*, настале поводом обележавања 80 година од проглашења Београда за туристичко место (2016. године).

Изложба презентована на калемегданском шеталишту својом концепцијом морала је да се прилагоди отвореном простору. Документа, фотографија, планова и друга репрезентативна архивска грађа из различитих фондова, збирки и легата ИАБ тематски је организована на 5 тространих постамената. С обзиром на велики број странаца којима је Калемегдан обавезна тачка приликом обиласка главног града, реализована је на српском и енглеском језику, а водило се рачуна и да буде визуелно атрактивна и пријемчива и онима који ретко залазе у галеријске просторе.

Упркос првобитној скептичности према оваквој врсти изложби, где нема директног контакта са публиком, показало се да је изложба имала одличан одзив у јавности. Велики број посетилаца звао је Архив интересујући се за промотивни материјал са изложбе, што је резултирало објављивањем већ поменуте публикације *Развој туризма у Београду између два светска рата*.

Одликовања из леђања Историјског архива Београда

Идеја ауторке изложбе *Одликовања из леђања* била је да се у њеном фокусу нађу одликовања, а не личности или документа из прошлости. Захваљујући том концепту први пут је представљено 88 одликовања од укупно 134, колико се чува у ИАБ.

На изложби је приказано 27 домаћих и 61 иностраних ордена из 38 земаља. Ексклузивитет изложбе чинила су нека од најекстравагантнијих и најскупљих домаћих одликовања послератне Југославије, као што је Орден слободе, или ретка, као што су два ордена Републике Непал.

Ауторка се одлучила да поред ордена који су се налазили у витринама изложбenu поставку чине и 25 изложбених паноа, на којима су дати основни подаци о науци о одликовањима – фалеристици, кратке биографије легатора са фотографијама из њиховог живота и рада, фотографије са додела одликовања као и орденске повеље и дипломе, што је овој изложби дало посебну атрактивност и динамику.

Реализујући ову изложбу настао је драгоцен документарни филм *Реситуација ордења из фондова ИАБ*, чија тема је поступак конзервације

ордења, а презентатор Бобан Вељковић, конзерватора у Историјском музеју Србије.²⁶

Приликом гостовања ове изложбе у Зрењанину приказани су само изложбени панои, због вредности одликовања. Сама изложбена поставка визуелно је допуњена видео-презентацијом сваког појединачног ордења и поменутих документарним филмом.

Враћио се Волођа

Ауторка изложбе *Враћио се Волођа* имала је за циљ да прикаже грађу из Легата породице Крагујевић, која се чува у ИАБ, а као повод искористила је јубилеј – 50 година стваралаштва легаторке и песникиње Тање Крагујевић.

Ауторка је изложбу конципирала по принципу сређивања личног фонда, почевши од личних докумената, преко имовинско-правних списа и документа делатности, до архивске грађе сродника творца фонда. Изложена документа, представљена на 18 паноя и 10 витрина, обухватају све сегменте живота и рада Тање Крагујевић, а посебан део посвећен је њеним родитељима, Стевану и Лепи Крагујевић. Међу изложеним експонатима нашле су се књиге поезије и есеја, приређене књиге, антологије, књиге са потписима знаменитих личности, новински чланци и критике, а у витринама бројне значајне награде.

Изложба је била лако преносива и прилагодљива сваком простору, тако да су изложбени панои приликом гостовања изложбе у родном граду ауторке, Сенти, допуњени грађом Историјског музеја Сента и Градског музеја Сента, што је продубило сарадњу ИАБ са овим институцијама.

²⁶ Доступан на Јутјуб каналу на адреси <https://www.youtube.com/watch?v=AP6ntxup-JU>. Аутор Бојан Коцев

ЗАКЉУЧАК

Издавачка и изложбена делатност, као део културно-просветне мисије архива, представља ефикасан начин привлачења пажње на значај и вредност архива као чувара културног блага Србије. Ослањајући се на сопствене сараднике и њихову стручност и рад, али и сарађујући са колегама из сродних институција, научно-истраживачким радницима и професорима Универзитета у Београду, Историјски архив Београда се својом издавачком делатношћу успешно упушта у студиозне и комплексне подухвате.

Организација изложби, као саставни део ове мисије, специфичан је и захтеван облик рада архива. Покушајем дефинисања и елаборације свих фаза од идеје до реализације (планирање, истраживање, презентација, реализација, промоција, изложба и документација) дат је свеобухватан пресек одлука, корака и проблема са којима ауторски тим може да се сусретне током реализације једне изложбе. Њиховом анализом, корак по корак, уз примере добре праксе, а некад и подсетнике, учињен је покушај да се овај захтеван стручни посао олакша.

Архиви би били неразумљиве, хладне и херметички затворене институције културе да нема публикувања грађе и изложбене делатност, крајњих продуката архивске струке. Оне су на најбољи и најјаснији начин у директној вези са стручном јавношћу, а исто тако и са широком публиком, адигитална револуција архивским институцијама пружа низ алата који им омогућавају да постану још уочљивији на мапи чувара културне баштине и сећања једног народа.

Mirjana OBRADOVIĆ
Zorica NETAJ

PUBLISHING AND EXHIBITING ACTIVITIES OF THE
HISTORICAL ARCHIVES OF BELGRADE, RESPONSIBILITY,
EXPERIENCES, ACHIEVEMENTS, SIGNIFICANCE

Summary

Publishing and exhibition activity, as part of cultural and educational mission of the archives, is an effective way of attracting attention to the importance and value of the archives as custodians of Serbian cultural treasure. Relying on expertise and work of the archivists, but also working with colleagues from related institutions, scientific researchers and professors of the University, the Historical Archives of Belgrade, with its publishing activity, is successfully engaged in studious and complex projects.

Organization of the exhibitions, as an integral part of this mission, is a specific and demanding form of archives' work. An attempt to define and elaborate all the stages from idea to realization: planning, research, presentation, realization, promotion, exhibition and documentation, provides a comprehensive cross-section of decisions, steps and problems that the author team can meet during the realization of one exhibition. With their analysis, step by step, with examples of good practice, and sometimes reminders, an attempt was made to make easier this required professional work.

The archives would be incomprehensible, cold and hermetically closed cultural institutions if there were no publishing and exhibition activities, as the final products of the archival profession. They are in the best and clearest way in direct relation, both to the professional public and to the wide audience, and contemporary digital revolution provides a number of tools that enable archival institutions to become even more noticeable on the map of cultural heritage preservation and memories of one nation.